

Şu sıra üç dilde feci şekilde okumaya başladım. Karışık bir okuma, böyle yapmasam iyi olur ama içimden geliyor, canım neyi isterse onu okuyorum.

Frankfurt Kitap Fuarı'nda indirimli olarak bir kitabı ismarlamadığıma pişman oldum. Karl Schlögel'in "Das Russische Berlin" (Rusların Berlini). Kütüphaneden aldım, okuyordum ve evde bulunması gereken bir kitap olduğunu düşünmeye başladım. 700 sayfalık kitabın daha dörtte birini okudum ama bu kadarı karar vermek için yeterli oldu.

Ekim devriminden sonra Çarlık'tan dışarıya büyük göç yaşanır. Bu göçün yöneldiği en büyük merkez Berlin'dir. Berlin ile Petograd ve diğer Rus kentleri arasında yıllardan beri yoğun trafik vardır ve bu durum devrim sonrasında ülkeyi terk etmek zorunda kalan Rusların (Çar yakınları, Kerenski, generaller, subaylar, doktorlar, öğretmenler ve her sınıftan değişik insanlar) öncelikle Berlin'e gelmesini kolaylaştırır. Bu akının yöneldiği kentlerden birisi de 1920'li yılların İstanbul'udur ama Berlin ile karşılaştırılmaz. Berlin'e yaklaşık 300 bin Rusun geldiği tahmin ediliyor. Rus okulları açılıyor, kentte yüze yakın kitapçı ve yayınevi kuruluyor, 1920'li yıllarda canlı bir Rusça yayın dünyası ortaya çıkıyor. Hemen herkesin mesleği değişiyor. Çarlık'ın asil kadınları önce mücevherlerini satıyorlar, bunlar bitince ne iş bulurlarsa çalışıyorlar. Generaller temizlikçilik yapıyor, kimisi Rusların İstanbul'da da sergilediği özel becerilerini –pastacılık- ortaya koyan dükkanlar açıyor. Aralarında önemli bir dayanışma ve canlı bir kültürel hayat var. Bu hayat 1930'lu yıllarda Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesiyle sönüyor.

Devrim sonrasındaki Rus diasporasının en önemli merkezi Berlin'deki hayat Çarlık'taki entelektüel birikimi de gösteriyor. Çarlık Rusyası birkaç kapitalist merkez dışında yarı feodal bir ülkediydi ama benzeri ülkelerle karşılaştırılmayacak kadar ilerideydi. O birkaç merkez entelektüel yönden oldukça gelişmişti. Bunu devrim öncesindeki Rus edebiyatından da anlamak mümkündür. Devrim öncesi Rus edebiyatı devrim sonrasındakinden daha gelişmiştir. Tolstoy, Dostoyevski, Puşkin, Gogol ve başka isimler de sayılabilir. Çarlık Rusyası devrim öncesinde kimya ve matematikte de iyiydi. Devrim sonrası ülkenin 1927-1941 arasında yarı feodal bir yapıdan sanayi ülkesine dönüşmesinde bu birikimin önemli payı olsa gerektir. Mao benzerini Çin'de yapamamıştı çünkü o birikim yoktu.

Osmanlı'da da o birikim yoktur.

Devim sonrasındaki en büyük Rus diasporasının özelliklerinden hareketle devrim öncesi Rusyayı daha iyi anlayabiliyorsunuz. Çarlık yarı feodal bir ülkeydi ama sonraki büyük başarıların kazanılmasında, hızlı sanayileşmede, dünya çapında bir ülke olmada o birikimin kullanılmasının büyük önemi vardır. Daha iyi kullanabilirlerdi şüphesiz...

Bu kitabı alacağım, başka çaresi yok...

İngilizcede haftaya başlayacak ve dinleyici olarak katılacağım dersin metinlerini okumaya başladım. Dersin temel konusu insanda dilin ortaya çıkması ve bu konuda önde gelen isimlerden birisi olan Kim Sterelny'nin teorisi... Başlangıçta insana doğru evrimleşecek hominin öncesi varlıkların iletişimiyle diğer hayvanlar arasında fark bulunmuyor. Sesler çıkarmadan, bağrıışmalardan kelimelere nasıl geçiliyor; asıl soru budur. Bir kurt uluduğu zaman varlığını diğerlerine duyurur ama bu haber verme belirli bir ismin, belirli bir kurdun değil genel olarak kurdun varlığını gösterir. İsimler daha yoktur. İnsanın hayvanlardan apayrı gelişmesinin başından beri belirleyici özelliği gelişmiş işbirliğidir, kolektif faaliyettir, yoğun deney alışverişidir. Dil bunun olmazsa olmazıdır. Birlikte faaliyet ancak ortak dille mümkündür, gelişmiş bir iletişim olmadan ortak faaliyetiniz fazla ileri gidemez. Dil sosyal evrimle birlikte geliyor, hem onu belirliyor hem de onun tarafından belirleniyor.

Yıllar geçtikten sonra tekrar yoğun şekilde Türkçe okumaya başladım. Özellikle edebiyat... Birkaç kitabı paralel okuduğum oluyor. Cengiz Aytmatov'dan bir atı anlatan Elveda Gülsarı; Kırgızlardaki Sovyet toplumunu kadın-erkek ilişkileri çerçevesinde anlatan Selvi Boylum Al Yazmalım (güzel bir roman) ve yeni başladığım Gün Uzar Yüzyıl Olur.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ne başladım ve hemen canım sıkıldı. Kitap Ötüken Yayınları'ndan çıkmış. Tanpınar'a kitaplarının neden bu tür yayınevleri tarafından basıldığı sorulduğunda, "Başkaları basmıyor da onun için..." cevabını verir. Tanpınar yapıtlarında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişi anlatır ve ilkinin karşı yerici bir tutum içinde değildir. Bu durum onun Kemalistler ve sonra da sosyalistler tarafından bir dönem yok sayılmasına neden olur. Ölümünden yıllar sonra sol, Tanpınar'ın değerini anlar.

Kendi edebiyat bilgim çerçevesinde konuşacak olursam Türkçenin en önemli iki romanı olarak Tanpınar'ın Huzur'unu ve Orhan Pamuk'un Benim Adım Kırmızı'sını görürüm. Huzur'daki belirleme; "Doğu-Batı sentezi yaratmaya çalışırken çift karakterli insanlar yarattık", topluma o

kadar güzel uyar ki...

Yapı Kredi Bankası'nın çıkardığı Cogito'nun eski sayılarından birisinin konusu olan Selçuklular'ı epeyce okudum. Osmanlı büyük oranda Selçuklulardan doğar. Bilinen bir şeydir ama somut olarak bu ne demektir, öğreniyorsunuz.

Son olarak size yapay zekayı anlatayım. Bu konuda hele de sosyalistlerin yazdığı bazı yazılar insanın sabrını taşıracak kadar ilkel... Belli ki gazete bilgisine dayanıyor veya popüler bilim denilen kitaplardan elde edilmiş bilgiler. Bu tür konuları uzmanlarından okumak gerek... Bunlar ya kitaplardır ya da bilimsel dergiler. Scientific American ya da Spektrum der Wissenschaft gibi dergilerin konuya ayırdıkları özel sayılar var. İkincisinin "Makineler nasıl öğrenir?" başlıklı özel sayısını okuyorum ve daha ilk sayfalarda bile yapay zeka konusunda yazılanların ne kadar yanlış olduğunu görebiliyorsunuz. Ortada henüz abartılacak bir durum bulunmuyor.

Yapay zekanın geliştirilmesinde yıllardan beri uğraşılan iki sorun bulunuyor: makine çok yavaş öğreniyor ve birkaç konuyu birden öğrenemiyor. Yeni bilgiyi eskisinin üzerine yazdığı için ikinci konuya geçemiyor. Yapay zeka ile ilgili araştırmalar büyük oranda insan beyninin işleyişinin makinede tekrarlanması temeline dayanıyor ve sağlanan büyük ilerlemeye rağmen bu konuda henüz çok geride olduğu ifade ediliyor.

"Yapay zeka konusunda en gelişmiş makine örneği bile beş yaşındaki çocuğun zekasına sahip değildir." Belirlemeyi yapan Alison Gopnik, Berkeley'de felsefe ve psikoloji profesörü, temel alanı da çocukların öğrenme yöntemi...

Bir makinenin kediyi tanıyabilmesi için bine yakın kedi fotoğrafını yüklemeniz gerekiyor. Makine ancak bundan sonra değişik hayvanlar arasından kediyi ayırt ediyor.

Küçük bir çocuk ise "Bu kedidir" diye gösterildiğinde kedinin başka cinslerini de hemen tanımaya başlıyor ve diğer hayvanlardan ayırt edebiliyor. Bu nasıl oluyor? Bunun nasıl olduğu çözülebilirse, benzerini makinede de yapabilmeyi yolu açılır. Bu konuda atılan büyük adım, hafızanın rolünün anlaşılmasıdır. İnsan hafızasının çeşitleri bulunuyor ve bunlar arasında da yoğun ilişki var; yapay zekada ise bu henüz yapılamamış durumdadır.

Aristoteles yıllar önce “Öğrenmek hatırlamaktır” demişti. Bir şeyi hatırlayabiliyorsanız, öğrenmişsiniz demektir ve bu da hafızanın çalışmasıyla ilgilidir.

Yapay zeka konusunda önemli gelişmeler bulunmakla birlikte konu abartıldığı kadar değildir. Kendi kendine öğrenebilen makinelerden söz ediliyor ama mevcut durum bu konuda hem epeyce geridir ve hem de bu makinelerde hayal gücü yoktur.

Hayal gücü yeni öğrenmenin önemli bir bileşenidir. Yeni sadece varolanın mantıksal sonucu olarak ortaya çıkmaz, önceki bileşenlerden apayrı bir özellik olarak da ortaya çıkabilir.

Yapay zekanın bunu yapabilmesi en azından şimdilik mümkün görünmüyor.

Yapay zekanın çok kullanıldığı alanlardan birisi insan yüzünü tanımadır. Aslında bu mekanik bir işlemdir. Makinenin objektifi üzerinden yüzünüz değişik yönlerden ölçülür. Ağız genişliği, burnun eni ve boyu, kaşlarla saçlar arasındaki mesafe, iki kaş arasındaki mesafe vb. gibi. Bunları hızla ölçüp hafızaya alıyor. Bu ölçülerin karşılık geldiği belirli bir yüz var. Başka birisi o yüzün sahibiymiş gibi makinenin karşısına geldiğinde makine –diyelim geçmesi için kapıyı açmıyor- çünkü ölçüler uymuyor. Ancak şu ölçülere uyan yüz ya da kimlik içeri girebilir, diğerleri giremez.

Ya da kentin her tarafında kameralar var, sürekli kayıt yapıyorlar ve bunlar belirli merkezde toplanıyor. Bilgisayara belirli yüz ölçülerini verdiğinizde, o ölçülere sahip kişinin ne zaman ve nerede olduğunu çıkarabiliyorsunuz. Makine için bu kişi Ahmet ya da Ayşe değil o ölçülerdir.

Bu mekanik bir işlemdir, burada zeka yoktur.

Yazı çok uzadı, bu kadar yeter...

